

УДК 332.120:330.345.3

Дриженко О.А.

аспірант кафедри економіки підприємства,
Національний університет державної фіскальної служби України

Dryzhenko Aleksandr

National University of the State Fiscal Service of Ukraine

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

У статті розглянуто питання інноваційно орієнтованого розвитку сільського господарства. Висвітлено основні проблеми розвитку науки в аграрній сфері. Визначено шляхи державного регулювання інноваційної діяльності країни. Визначено напрями інноваційних процесів рослинництва та тваринництва. Визначено, що недостатній рівень фінансування є основною проблемою як для національної системи наукових досліджень загалом, так і для аграрної науки зокрема. Систематизовано, визначено фактори, пов'язані із системою генерації знань суб'єктів аграрної сфери. Розроблено теоретичні положення й рекомендації щодо напрямів та основних аспектів інноваційного розвитку сільського господарства. Визначено, що метою державної підтримки інноваційної діяльності має бути створення сприятливих умов для розвитку інноваційної діяльності. Сформульовано основні заходи інноваційної моделі розвитку сільського господарства та принципи державної підтримки, такі як дотримання національних інтересів; пріоритетність інноваційної діяльності; рівність суб'єктів інноваційної діяльності під час отримання державної підтримки; економічна ефективність та результативність державної підтримки суб'єктів інноваційної діяльності.

Ключові слова: державна підтримка інновацій, інноваційні процеси, фінансування інновацій, сільське господарство.

Постановка проблеми. Перехід до стійкого зростання вітчизняної економіки можливий лише за умови створення повноцінної національної інноваційної системи, всі складові частини якої (наука, інновації та нові технології) узгоджені між собою, а результати діяльності захищені на законодавчому рівні й створюють стійкі конкурентні переваги як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Розв'язання задач, що стоять перед економікою країни, зокрема сільським господарством, їх перехід на якісно нову стадію, а саме стадію стійкого підйому, можуть бути забезпечені шляхом інноваційно орієнтованого розвитку. Тільки це дає можливість вирішити макроекономічні завдання щодо прискореного розвитку економіки, насичення внутрішнього ринку якісним вітчизняним продовольством, гарантувати продовольчу безпеку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку агропромислового комплексу в сучасних економічних умовах присвячені наукові розробки провідних вчених-економістів, зокрема А.В. Потіхи, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова, О.І. Янковської, П.Т. Саблука [1–3].

Проблеми теорії та практики державного управління інноваційною діяльністю в аграрній сфері знайшли відображення в працях вітчизняних науковців, таких як Л.І. Курило, Н.Л. Онуфрієнко, О.Г. Шпикуляк, П.Т. Саблук, Р.В. Костюк, С.В. Тивончук, С.О. Тивончук [4–6].

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у розробленні теоретичних положень та рекомендацій щодо напрямів та основних аспектів інноваційного розвитку сільського господарства.

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство традиційно є однією з основних галузей економіки країни, що обумовлене сукупністю соціально-економічних, природно-кліматичних та інших факторів. Відповідно, аграрна наука сформувалась як один з основних напрямів наукових досліджень з досить розвиненим науково-технічним потенціалом та відносно не залежним від інших галузей науки інноваційної середовищем.

Початок розвитку інноваційних процесів у сільському господарстві України було покладено прийняттям Закону України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. № 40/IV. В цьому Законі передбачалась державна підтримка інноваційної діяльності в галузі науки й техніки [8].

Державне регулювання інноваційної діяльності здійснюється шляхом:

- визначення й підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності;
- формування й реалізації державних, галузевих, регіональних та місцевих інноваційних програм;
- створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки та стимулювання інноваційної діяльності;
- захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;

– фінансової підтримки виконання інноваційних проектів;

– стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів;

– встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;

– підтримки функціонування та розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

Прийнятий напрям на підтримку інноваційної діяльності отримав свій подальший розвиток у Законі «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності України» від 16 жовтня 2012 р. № 5460-VI (5460-17) [9].

В рослинництві інноваційні процеси повинні бути спрямовані на збільшення обсягів виробленої рослинницької продукції на основі підвищення родючості ґрунту, зростання врожайності сільськогосподарських культур та підвищення якості продукції; подолання процесів деградації та руйнування природного середовища й екологізацію виробництва; зниження витрат енергоресурсів та зменшення залежності продуктивності рослинництва від природних факторів; підвищення ефективності використання зрошуваних та осушених земель; економію трудових та матеріальних витрат; збереження й поліпшення екології навколишнього середовища. У зв'язку з цим інноваційна політика в галузі рослинництва повинна будуватись на вдосконаленні методів селекції, а саме створенні нових сортів сільськогосподарських культур, що володіють високим продуктивним потенціалом, освоєнні науково обґрунтованих систем землеробства та насінництва.

В сучасних умовах нестабільності розвитку тваринництва, різкого спаду тваринницької продукції для підвищення виробничого потенціалу галузі велике значення має використання біологічного блоку інновацій, досягнення вітчизняної та світової селекції, що відбивають найважливіші напрями вдосконалення селекційно-генетичного потенціалу, від якого безпосередньо залежать рівень продуктивності тварин, ефективне використання кормових ресурсів, освоєння ресурсозберігаючих технологій, спрямованих на підвищення рівня інтенсивності та ефективності виробництва.

Одним з основних напрямів інновацій є біотехнологічні системи розведення тварин з використанням методів генної та клітинної інженерії, спрямовані на створення й використання нових типів трансгенних тварин з поліпшеними якість продуктивності, стійкими до захворювань.

Не менше значення в розвитку інноваційного процесу в тваринництві мають технологічні та науково-технічні групи інновацій, які пов'язані з індустріалізацією виробництва, механізацією та автоматизацією виробничих процесів, модернізацією та технічним переозброєнням виробництва, освоєнням наукоємних технологій, зростанням продуктивності праці, які зумовлюють рівень та ефективність виробництва продукції тваринництва.

Впровадження високо адаптивних, ресурсозберігаючих технологій виробництва продукції тваринництва на основі інноваційної діяльності за широкого використання автоматизації та комп'ютеризації виробництва, машин та обладнання нового покоління, робототехніки та електронних технологій відновлення та вдосконалення виробничо-технічного потенціалу тваринницьких комплексів і птахофабрик є визначальним напрямом підвищення ефективності виробництва продукції.

На думку окремих авторів [1–6], основними проблемами розвитку науки в аграрній сфері сьогодні є:

- відсутність ефективного механізму конкуренції;
- слабка зацікавленість сільськогосподарських та переробних підприємств у впровадженні нових розробок, підвищення якості продукції та продуктивності праці, потреба створення нової ефективної структури управління;
- недостатній рівень фінансування НДДКР у сфері сільського господарства;
- недостатній розвиток матеріально-технічної бази науково-дослідних організацій (згідно з даними Державної служби статистики України, у 2017 р. кількість працівників, задіяних у виконанні ДіР у сільському господарстві, становила 7 451 (з урахуванням 4 777 дослідників); у структурі розподілу обсягу витрат на виконання ДіР за галузями наук сільськогосподарські науки мають 6,2%; незначною у 2017 р. залишається динаміка створення НТП за рахунок загального фонду за видами продукції «Сорти рослин та породи тварин» (155 од., а у 2015 р. вона становить 334 од.) [10];

- низька інноваційна активність наукових установ;
 - слабка інтеграція науки й освіти, недостатньо реалізований науковий потенціал аграрних вищих навчальних закладів (чинна в Україні система аграрної освіти нині представлена 43 вищими навчальними закладами I–IV рівнів акредитації з правом юридичної особи, з яких 19 є вищими навчальними закладами III–IV рівнів акредитації (2 академії та 17 університетів, зокрема 12 мають статус національного), а 24 – вищими навчальними закладами I–II рівнів акредитації (11 технікумів та 13 коледжів); до складу 17 університетських центрів увійшли 92 навчальних заклади I–II рівнів акредитації як відокремлені структурні підрозділи з окремими правами юридичної особи) [10];
 - відсутність єдиної системи зберігання генофонду рослин та тварин;
 - нерозвиненість інформаційно-сервісної сфери наукових послуг;
 - відтік молодих, професійно підготовлених кадрів в інші сфери діяльності через соціальну незахищеність;
 - недостатність кадрового потенціалу щодо гостродефіцитних та пріоритетних напрямів сільськогосподарської науки (необхідне створення нових методів організації діяльності наукових установ, цільової підготовки наукових кадрів, їх розподілу та підвищення рівня продуктивності результатів наукової діяльності, зокрема у сфері поширення наукових розробок і знань).
- Витрати на дослідження й наукові розробки в Україні Міністерство аграрної політики та продовольства

Таблиця 1

Розподіл видатків державного бюджету України на наукову сферу за головними розпорядниками у 2014–2017 рр., млн. грн.

Головні розпорядники	Загальний фонд		Спеціальний фонд		Разом	
<i>2017 р.</i>						
Видатки державного бюджету України на наукову сферу	5 083,17	100,00	2 426,68	100,00	7 509,85	100,00
Міністерство аграрної політики та продовольства України	79,49	1,56	75,57	3,11	155,06	2,07
Національна академія аграрних наук України	377,05	7,42	786,68	32,42	1 163,73	15,50
<i>2016 р.</i>						
Видатки державного бюджету України на наукову сферу	3 898,21	100,00	1 389,54	100,00	5 287,75	100,00
Міністерство аграрної політики та продовольства України	56,37	1,45	51,53	3,71	107,90	2,04
Національна академія аграрних наук України	284,84	7,31	167,42	12,05	452,26	8,55
<i>2015 р.</i>						
Видатки державного бюджету України на наукову сферу	3 926,39	100,00	1 364,27	100,00	5 290,66	100,00
Міністерство аграрної політики та продовольства України	51,87	1,32	43,37	3,18	95,24	1,80
Національна академія аграрних наук України	366,51	9,33	308,07	22,58	674,58	12,75
<i>2014 р.</i>						
Видатки державного бюджету України на наукову сферу	4 085,26	100,00	1 193,26	100,00	5 278,52	100,00
Міністерство аграрної політики та продовольства України	62,55	1,53	41,63	3,49	104,18	1,97
Національна академія аграрних наук України	426,49	10,44	196,31	16,45	622,80	11,80

Джерело: [10]

України та Національної академії аграрної науки України з 2014 по 2017 рр. збільшилися з 726,9 млн. до 1 318,8 млн. грн., отже, на 3,7% до загальних видатків державного бюджету (табл. 1).

При цьому темпи зростання дослідницької діяльності відставали від темпів зростання економіки, адже співвідношення витрат на НДДКР та ВВП скоротилося з 0,48% у 2016 р. до 0,45% у 2017 р. За цим показником Україна значно відстає від розвинених країн. Згідно з даними 2016 р. частка обсягу витрат на ДіР у ВВП країн ЄС-28 у середньому становила 2,03%.

Більшою за середню вона була у Швеції (3,25%), Австрії (3,09%), Німеччині (2,94%), Данії (2,87%), Фінляндії (2,75%), Бельгії (2,49%), Франції (2,25%); меншою – в Македонії, Латвії, Румунії, на Кіпрі та Мальті (від 0,43% до 0,61%) [11].

Недостатній рівень фінансування є основною проблемою як для національної системи наукових досліджень загалом, так і для аграрної науки зокрема.

Крім недостатнього фінансування та його наслідків, за результатами проведеного аналізу виділяються дві групи факторів, що стримують розвиток аграрної науки.

1) Фактори, пов'язані із системою генерації знань:

- невідповідність обсягів фінансування обсягам робіт, які необхідно виконати для належного завершення досліджень; пасивна участь суб'єктів сільського господарства в наукових дослідженнях;

- незнання науковцями іноземних мов, як наслідок, відсутність доступу до міжнародних джерел інформації, недостатня кооперація з провідними науковими центрами світу.

2) Фактори, пов'язані із системою передачі знань для впровадження в сільськогосподарське виробництво:

- слабка взаємодія між суб'єктами галузевої інноваційної системи, тривала процедура поширення інновацій;

- недостатня розвиненість інформаційно-комунікаційної системи.

Досягнення зростання продуктивності праці та забезпечення продовольчої безпеки країни безпосередньо пов'язані з підвищенням ефективності наукових досліджень та трансфертом сучасних технологій. У зв'язку з цим перед вітчизняною аграрною наукою висувуються якісно нові завдання, що виражаються в значному розширенні наукових досліджень, прискоренні отримання результатів та підвищенні їх якості, активізації міжнародного співробітництва.

У сільському господарстві повинна бути організована ефективна інноваційна діяльність для вирішення завдань форсованої індустріалізації аграрного сектору економіки шляхом комплексної механізації та автоматизації виробничих процесів, диверсифікації виробництва, орієнтованого на поглиблену переробку сільськогосподарської продукції на основі застосування необхідних технологій.

Україна має значні можливості для широкомасштабного освоєння поновлюваних природних ресурсів. Величезна територія, наявність практично всіх видів природно-кліматичних умов роблять її унікальною кра-

їною для розвитку сільського господарства. Водночас галузь сільського господарства країни нині характеризується низьким рівнем продуктивності праці та малою часткою переробки сільськогосподарської продукції.

Згідно з Концепцією Державної програми сталого сільського розвитку України від 14 лютого 2018 р. № 102-р, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України, що побудована на чинних стратегічних документах, зокрема Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» та Коаліційній угоді 2014 р., визначено довгострокову концепцію розвитку сільського господарства й сільських територій, надано базу для стабільної, передбачуваної та прозорої правової системи, спрямованої на покращення ділового клімату, протидію корупції та стимулювання інвестицій для модернізації сільськогосподарського сектору. Вона також надає підґрунтя проведення інституціональної реформи, що необхідна для її ефективного контролю й реалізації. Стратегія, на відміну від інших нормативних документів, пропонує збалансований підхід до посилення конкурентоспроможності сільськогосподарського сектору та збільшення експорту, намагаючись водночас забезпечити рівномірний розподіл наявних переваг, зокрема щодо сприяння розвитку сільських територій, підвищення якості життя в найбільш вразливих регіонах та збереження природних ресурсів і довкілля. Щодо формування агроекологічного іміджу України та забезпечення інноваційної моделі розвитку сільського господарства передбачено вжиття таких заходів:

- вжиття організаційно-правових та економічних заходів щодо впровадження ресурсоощадних, безпечних та екологічно чистих технологій виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки;

- створення системи постійного моніторингу дотримання технічно-екологічних вимог та стандартів господарювання, розроблення Національного кодексу сталого агрогосподарювання, забезпечення впровадження базових агроекологічних вимог і стандартів та контролю за їх дотриманням як умови надання товаровиробникам бюджетної підтримки;

- забезпечення підтримки залучення капіталу вітчизняних несільськогосподарських структур для формування цілісних земельних та майнових сільськогосподарських комплексів на умовах партнерства й співробітництва, оптимізація розмірів аграрних формувань та їх підрозділів з урахуванням спеціалізації та особливостей природно-кліматичних зон [12].

Для забезпечення сталого розвитку агропромислового комплексу необхідно активізувати технологічну модернізацію галузі, розвиток виробничої та сервісної інфраструктури, диверсифікацію виробництва, збільшити валове виробництво основних експортно орієнтованих видів продукції.

Метою державної підтримки інноваційної діяльності має бути створення сприятливих умов для розвитку інноваційної діяльності.

Основними засадами державної підтримки інноваційної діяльності є:

- дотримання національних інтересів під час здійснення інноваційної діяльності;
- пріоритетність інноваційної діяльності для підвищення конкурентоспроможності національної економіки та забезпечення національної безпеки;
- рівність суб'єктів інноваційної діяльності під час отримання державної підтримки;
- економічна ефективність та результативність державної підтримки суб'єктів інноваційної діяльності;
- комплексність та системність, що забезпечують постійну взаємодію суб'єктів підприємництва задля організації інноваційної діяльності;

- забезпечення інноваційної діяльності висококваліфікованими кадрами.

Висновки. Таким чином, надзвичайно важливим напрямом активізації інноваційних процесів у сільському господарстві є їх державна підтримка. Система державного фінансування та стимулювання інноваційної діяльності сприятиме вирішенню комплексу завдань держави в сільському господарстві, таких як загальна активізація застосування інновацій, забезпечення структурної перебудови, підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки.

Список літератури:

1. Потіха А.В. Сільське господарство в економічній системі України. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=584:silskegospodarstvo2&catid=63:rezonans&Itemid=393 (дата звернення: 11.02.2019).
2. Саблук П.Т., Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення). *Економіка АПК*. 2013. № 12. С. 3–13.
3. Янковська О.І. Особливості інновацій в сільському господарстві. *Економіка. Управління. Інновації*. 2010. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_2_54 (дата звернення: 11.02.2019).
4. Саблук П.Т., Шпикуляк О.Г., Курило Л.І. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2010. 706 с.
5. Онуфрієнко Н.Л. Державна політика в сфері інноваційної діяльності в умовах інтеграції України в міжнародний економічний простір. *Економічні науки*. 2010. № 5. Т. 4. С. 297–300.
6. Тивончук С.О., Тивончук С.В., Костюк Р.В. Інституційне забезпечення інноваційної діяльності в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2014. № 8. С. 68–75.
7. Державне регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності в аграрній сфері. URL: <http://pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/174.pdf> (дата звернення: 11.02.2019).
8. Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 р. № 40/IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення: 11.02.2019).
9. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності України : Закон України від 16 жовтня 2012 р. № 5460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5460-17> (дата звернення: 13.02.2019).
10. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2017 рік : аналітична довідка / Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України. Київ : Український інститут науково-технічної і економічної інформації, 2018. 122 с.
11. Здійснення наукових досліджень і розробок у 2017 році / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 13.02.2019).
12. Концепція Державної програми сталого сільського розвитку України на період до 2025 року. URL: <http://www.uazakon.com/document/fpart88/idx88535.htm> (дата звернення: 13.02.2019).

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

В статье рассмотрены вопросы инновационно ориентированного развития сельского хозяйства. Освещены основные проблемы развития науки в аграрной сфере. Определены пути государственного регулирования инновационной деятельности страны. Определены направления направленности инновационных процессов растениеводства и животноводства. Определено, что недостаточный уровень финансирования является основной проблемой как для национальной системы научных исследований в целом, так и для аграрной науки в частности. Систематизированы, определены факторы, связанные с системой генерации знаний субъектов аграрной сферы. Разработаны теоретические положения и рекомендации по направлениям и основным аспектам инновационного развития сельского хозяйства. Определено, что целью государственной поддержки инновационной деятельности должно быть создание благоприятных условий для развития инновационной деятельности. Сформулированы основные мероприятия инновационной модели развития сельского хозяйства и принципы государственной поддержки, такие как соблюдение национальных интересов; приоритетность инновационной деятельности; равенство субъектов инновационной деятельности при получении государственной поддержки; экономическая эффективность и результативность государственной поддержки субъектов инновационной деятельности.

Ключевые слова: государственная поддержка инноваций, инновационные процессы, финансирование инноваций, сельское хозяйство.

STATE SUPPORT OF INNOVATION PROCESSES IN AGRICULTURAL HOUSEHOLDS

The article deals with issues of innovation-oriented development of agriculture. The main problems of the development of science in the agrarian sphere are highlighted. The ways of state regulation of innovation activity of the country are determined. The directions of orientation of innovative processes in plant growing and animal husbandry are determined. It is determined that insufficient level of financing is a major problem for both the national system of scientific research in general and for agrarian science. The factors associated with the system of generation and transfer of knowledge of the subjects of the agrarian sector are systematized and identified: the discrepancy between the amount of funding and the volume of work that needs to be done to properly complete the research, the passive participation of agricultural subjects in scientific research; lack of knowledge of foreign language scholars, as a result, lack of access to international sources of information, lack of cooperation with leading scientific centers of the world; weak interaction between the subjects of the branch innovation system, prolonged procedure for the dissemination of innovations; insufficient development of the information and communication system. The theoretical positions and recommendations concerning directions and main aspects of innovative development of agriculture are developed. It is determined that the purpose of state support of innovation activity should be creation of favorable conditions for the development of innovation activity. The main measures of the innovative model of agricultural development and principles of state support are formulated: observance of national interests; priority of innovation activity; equality of subjects of innovation activity in obtaining state support; economic efficiency and effectiveness of state support of subjects of innovation activity; equality of subjects of innovation activity in obtaining state support; Complexity and systematic, ensuring the constant interaction of business entities in order to organize innovation activities; provision of innovative activities by highly skilled personnel.

Key words: state support for innovation, innovation processes, innovation financing, agriculture.